

УДК 378.147:74

Оксана Смірнова

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ НАПРЯМОК НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Стаття розкриває сутність та значення декоративно-прикладного мистецтва як регенератора національної свідомості майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Акцентується увага на особливостях впровадження українського декоративно-прикладного мистецтва як одного з важливих способів залучення молоді до спадщини народної педагогіки. Здійснений історіографічний і психолого-педагогічний аналіз теоретичних і практичних аспектів удосконалення системи відродження декоративно-прикладного мистецтва, що формує національну свідомість майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Доводиться доцільність використання декоративно-прикладного мистецтва у навчально-виховному процесі ВНЗ, що сприяє формуванню патріотичних почуттів, розвитку національної свідомості. Акцентується увага на формуванні національної і громадянської позицій, мобільності, компетентності, високій духовності, моральних, трудових, естетичних рис у студентів саме за час навчання у вищому навчальному закладі

Ключові слова: *вчитель образотворчого мистецтва, декоративно-прикладне мистецтво, регенерація національної свідомості.*

Духовне відродження, що спостерігається нині в Україні, значно активізує суспільство до вирішення проблеми виховання молодого покоління найкращими зразками світового класичного та народного мистецтва, організовуючи таким чином гармонійну, цілісну, творчу, естетично розвинену особистість. Декоративно-прикладне мистецтво, що зберігає історичну та духовно-культурну пам'ять українського народу, є проявом його вчинків і відчуттів. Воно є тим могутнім коренем людського зростання та вдосконалення, що живить життєдайною силою минувщини наступні покоління. Споглядання та досконале оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом, мотивує у студентів вміння сприймати будь-яку наукову, художню інформацію через призму українознавства, трансформувати її в собі й перетворювати у надбання національного духу, культури, відстоювати свої ідеали, погляди і переконання.

Саме традиції, звичаї й обряди об'єднують минуле й майбутнє народу, старші й молодші покоління, інтегрують етнічну спільність людей у високорозвинену сучасну націю. Адже традиція – це «мережа (система) зв'язків теперішнього з минулим. Впровадження українського декоративно-

прикладного мистецтва розуміється нами як один з важливих способів залучення молоді до спадщини народної педагогіки, як регенеруючий засіб формування національної свідомості майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Питанням удосконалення навчального процесу у вищій школі присвячені праці Т. Алексєєнко, А. Алексюка, Б. Ананьєва, Н. Ангеліної, С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Богарнікової, В. Богелюк, О. Бульвінської, А. Вербицького, С. Зінов'єва, В. Казакова, Н. Менчинської, М. Ярмаченка та ін. Теоретики та практики мистецької освіти (Є. А. Антонович, П. П. Блонський, І. А. Зязюн, А. В. Лещенко, М. П. Лещенко, Я. А. Мамонтова, Л. М. Масол, А. А. Мелик-Пашаєв, С. Ф. Русова, Б. М. Неменський) вважають, що ефективним чинником педагогічного впливу на процес професійного становлення студентів вищих навчальних закладів є декоративно-прикладне мистецтво.

Завдання статті – розкрити етнокультурний напрямок навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі вивчення декоративно-прикладного мистецтва, як регенератора в собі звичаїв та традицій нашого народу.

Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони одночасно виступають як результат виховних зусиль багатьох поколінь і, як засіб виховання. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер у своїх нащадках. У традиціях, звичаях, обрядах народу, системах виховання, декоративно-прикладному мистецтві, творах письменників, усній народній творчості – казках, піснях, легендах, міфах, прислів'ях, переказах відбивається духовний ідеал народу, який твориться віками й переходить від старших поколінь до молодших.

Народні традиції формують і закріплюють у студентів думки, почуття, настрої, поведінку, ментально властиву попереднім поколінням. Вони сприяють формуванню в студентів переконань, які визначають їх способи життєдіяльності відповідно до вимог суспільства. Ми приєднуємося до думки Р. Скульського, що лише тоді, коли національні та загальнолюдські цінності пройдуть через студентське серце, «лише тоді ми виростимо справжнього громадянина й патріота рідної України, який почуттям обов'язку й відповідальності буде захищати її честь і гідність» [8, с. 106].

Заслуговує на увагу позиція О. Кузика [4, с. 2], що ефективність навчально-виховного процесу визначається вихованням активності людини в процесі пізнання генетичних коренів української культури, відтворенням автентичної основи традиційної обрядовості та звичаєвості, народної творчості, бажанням відтворити втрачене й навчитися берегти набуте. Як справедливо наголошує М. Г. Жулинський [2, с. 11], що формування національної самосвідомості має здійснюватися на основі

наукового аналізу історичного минулого, культури та ідеологічної спадщини, національних традицій, міжнаціональних відносин, соціально-економічних процесів, що відбуваються в суспільстві.

Студентська молодь – найбільш енергійна, динамічна частина населення, яка повинна усвідомити об'єктивну значущість національно-патріотичного виховання для забезпечення активної участі в суспільному й культурному житті держави. Саме в студентському віці одним із провідних внутрішніх процесів є визначення місця в житті, усвідомлення соціального статусу.

Для нашого дослідження важливим є той факт, що нових ступенів свого розвитку в період студентства досягає процес сприймання. Це виявляється передусім у довільних його формах, у перцептивних діях, актах планомірного спостереження за певними об'єктами, спрямуванні пізнавальними й практичними цілями. Сприймання стає на цьому етапі розвитку особистості складним інтелектуальним процесом. Оволодіння складним навчальним матеріалом вимагає від студентів також удосконалення репродуктивної уяви. Водночас у них розвивається й творча уява, що виявляється в різноманітних видах креативної діяльності.

Відчуття причетності до життя свого народу, що є основою формування патріотичних почуттів, розвитку національної свідомості, набуває особливого значення в студентському віці. Адже за час навчання у вищому навчальному закладі в студентів формується національна й громадянська позиція, мобільність, компетентність, високі духовні, моральні, трудові, естетичні риси. Щоб розвинути ці риси, студентів необхідно максимально наблизити до мистецтва рідного краю, його традицій, фольклору, звичаїв та обрядів, а особливо – до народного декоративно-прикладного мистецтва.

Твори декоративно-прикладного мистецтва, що об'єднують минуле й майбутнє народу, відображають увесь культурно-історичний шлях українців. Декоративно-прикладне мистецтво стимулює мислення студентів, розвиває емоційно-почуттєву сферу особистості, формує її творчий потенціал. Декоративно-прикладне мистецтво допомагає студентам вирізнити риси своєрідності українства, передаючи новим поколінням у спадок традиції, досвід та розуміння символіки орнаментів на посуді, рушниках, одязі, розписах, в будівництві.

Декоративно-прикладне мистецтво є такою формою пізнання світу, у якій у художніх образах відображається структура людської життєдіяльності. Функції декоративно-прикладного мистецтва є шляхами реалізації його культурологічного потенціалу, що передбачає здатність художнього твору впливати на реалії людського буття. Естетики серед найбільш вагомих виділяють такі його функції, як емоційну, моральну, виховну, пізнавальну, аксіологічну тощо. Завдяки поліфункціональності своїх видів і жанрів, мистецтво володіє здатністю «відтворювати життя в

його цілісності, щоб продовжити, розширити, поглибити реальний життєвий досвід суспільної людини, доповнити його досвідом художнього відображення дійсності, якій, не замінюючи наукового й практичного, не поступається останнім за глибиною проникнення в сутність явищ» [3, с. 53].

До педагогічних засобів виховання Софія Русова [6, с. 149] відносила рідну мову, поезію, пісню, орнамент. На думку вченого, саме ці засоби сприяють якнайкращому вихованню дитини, невимушеному розширенню її світогляду, формуванню звички до праці.

Відомий педагог, поборник трудової школи ХХ ст. П. П. Блонський у брошурі «Як мислити трудову школу» (1916) пропонував вводити в школу деякі види ремесел, заняття з техніки, сільського та домашнього господарства. На його думку, сутність трудової школи полягає в «знищенні розколу» між розумовою й фізичною працею [1]. Педагог не відділяв загальної освіти від інших складових виховання – трудового, фізичного, морального, естетичного. На його думку, у школі треба виховувати не глядача, а естетичного творця, причому естетична творчість не повинна ізолюватися від щоденної життєвої творчості, і мистецтво виховання не повинно бути відірваним від всього активного життя.

Педагог, фахівець з естетичного виховання Я. А. Мамонтов [6, с. 264] у творі «Художньо-дидактичний метод» пропонував при вивченні рослин асоціюватися з легендами й віршами про них, підкреслювати гармонійне сполучення барв і ліній квітки, виявляти ліричні почуття, що викликаються спогляданням тої чи іншої рослини. Запропонований ним художньо-дидактичний метод поставлений у залежність від особистих нахилів дитини та характеру дидактичного матеріалу.

Відомий український дослідник зарубіжних педагогічних технологій підготовки вчителів до естетичного виховання М. П. Лещенко [5, с. 49–50] зауважує, що в іноземних педагогічних коледжах приділяється серйозна увага декоративно-прикладному мистецтву як невід'ємній складовій естетичного розвитку майбутніх педагогів. Навчальна програма з декоративно-прикладного мистецтва інтегрує елементи різних технік і технологій, зокрема малюнка, живопису, ліплення тощо. У процесі навчання студенти залучаються до декоративно-прикладної творчості, практично пізнають зв'язки між різними видами мистецтва, набувають навичок художнього дизайну; організовують дитячу декоративно-прикладну творчість. М. П. Лещенко [5] розглядає українське декоративно-прикладне мистецтво як засіб гуманізації навчально-виховного процесу, як джерело величезного потенціалу одухотворення його особистості. При цьому автор наголошує на особливій цінності не кінцевого результату творчості, а пізнання технології виготовлення виробів.

Декоративно-прикладне мистецтво як джерело освітніх інновацій розглядає також Л. Масол [7]. Воно виступає базисом технологій особистісно-орієнтованого навчання, оскільки у процесі сприймання

творів вітчизняного та зарубіжного мистецтва й практичної художньої діяльності формується в учнів особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, світоглядні уявлення, розвиваються загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, стимулюється творчий потенціал особистості, виховується потреба й здатність до художньої творчої самореалізації та духовного самовдосконалення.

Відомий український педагог, психолог, громадський діяч Я. Ф. Чепіга [11, с. 31–41] у своїй праці «Національне виховання» наголошував на важливості природного розвитку дитини, індивідуального та здорового розвитку особистості, важливості оточення дитини, яке має найбільше відповідати її натурі, не калічити цілісну психофізичну природу та світогляд. Він пише: «Найбільш бажаними в такому оточенні буде все своє, рідне: історія, література, мистецтво, промисловість і взагалі культура».

На педагогічному потенціалі прикладного мистецтва наголошувала в статті «Мистецтво в школі» Є. Чарнолузька [10, с. 29–34]. У педагогічній науці, що прямує до всебічного розвитку духовних сил дитини, йому належить теж не останнє місце. У мистецтві найповніше виявляється творчість людини, воно потрібне й близьке людям: «Не було й такого часу, коли б воно не існувало: воно прикрашало життя доісторичне; тепер воно є сіллю життя культурної людини, а коли це так, то і його педагогічна вага безумовна».

Питанню функціонування мистецтва в навчально-виховному процесі вищої школи присвячена робота професора Л. О. Хомич «Роль мистецтва в професійно-педагогічній підготовці вчителя» [9, с. 50–54]. Автор вказує, що використання декоративно-прикладного мистецтва в процесі навчання створює можливості для гармонізації емоційних і логічних компонентів діяльності майбутніх учителів, реалізації їхнього творчого потенціалу.

Представлений вище ретроспективний аналіз поглядів українських і зарубіжних дослідників щодо специфіки впливу декоративно-прикладного мистецтва на розвиток особистості створює передумови для виявлення його регенеруючого фактора національної свідомості майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Причетність молоді особистості до декоративно-прикладного мистецтва є емоційним фундаментом почуття патріотизму. Твори декоративно-прикладного мистецтва є одночасно пам'ятками історії й накопичувачем інформації етнічного розвитку культури. Освоєння їх мистецько-творчого досвіду пронизує розум кожного студента, відкладається й напластовується в його пам'яті, стаючи власним здобутком, керівництвом до дій, вчинків і поведінки особистості.

Декоративно-прикладне мистецтво, що зберігає історичну та духовно-культурну пам'ять українського народу, є проявом його вчинків і відчуттів. Воно є тим могутнім коренем людського зростання та вдосконалення, що живить життєдайною силою минувшини наступні

покоління. Споглядання та досконале оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом, мотивує в студентів уміння сприймати будь-яку наукову, художню інформацію через призму українознавства, трансформувати її в собі й перетворювати в надбання національного духу, культури, відстоювати свої ідеали, погляди й переконання.

Грунтовне вивчення історії, тенденцій розвитку декоративно-прикладного мистецтва, оволодіння техніками творення мистецьких виробів сприяє процесу переходу знань студентів у їх переконання, впливає на дії та вчинки майбутніх учителів. Завдяки вивченню декоративно-прикладного мистецтва вмотивовується процес формування загальнокультурної компетентності особистості, формуються глибокі потреби, стимули постійно займатися творчістю. Декоративно-прикладне мистецтво є джерелом енергії, ініціативності, глибоких духовних пошуків, розвитку творчих здібностей.

Під впливом декоративно-прикладного мистецтва в молодого покоління формується також уміння осмислювати історію, культуру, традиції, моральні цінності свого народу й давати їм правильну об'єктивну оцінку. Зазначене впливає в першу чергу на формування когнітивного компонента художньо-педагогічної компетентності вчителя образотворчого мистецтва.

Концентруючи в собі невичерпний запас знань, систему національного й світового досвіду, декоративно-прикладне мистецтво розширює індивідуальний досвід студента, включаючи особистість у пізнання своєрідного світу художніх образів. Декоративно-прикладне мистецтво формує усвідомлення кожним студентом себе частиною свого народу, впливає на становлення особистісного бачення світу, власної точки зору й переконання, підпорядковуючи їх потребам своєї нації.

Реалізація смислової сутності в предметних фактах відбувається, у першу чергу, у процесі творення виробів декоративно-прикладного мистецтва. Практична діяльність студента відображує прагнення до включення в активні форми образотворчості, у процесі яких реалізуються їх творчі здібності. Практичний компонент художньо-педагогічної компетентності вчителя образотворчого мистецтва залежить від ступеня розвиненості мотиваційного та когнітивного компонентів, а також їхнього співвідношення й взаємодії.

Практично залучаючись до відображених у декоративно-прикладному мистецтві традицій, звичаїв, обрядів, майбутній учитель образотворчого мистецтва вбирає в себе їх філософський, моральний, психологічний та естетичний зміст, поступово розширюючи й зміцнюючи зв'язок із рідним народом. Декоративно-прикладне мистецтво має педагогічний потенціал формування високої культури творчої праці студентів, стрижнем якої виступають художні здібності, які реалізують у мистецькій діяльності та забезпечують її успішність і неординарну

продуктивність.

На практичних заняттях студенти вивчають технології декоративно-прикладного мистецтва, прикрашають житлові кімнати, приміщення, робочі місця на Новий рік, Різдво, Великдень, Вербну неділю, Івана Купала та інші дати та свята народного календаря, а також національні свята – День незалежності, День злуки, студентські – посвячення в студенти, студентський екватор, студентські вечорниці, свято останнього дзвоника та інші. Участь у проведенні свят пов'язує особистість студента з тим народом, який у своїй могутній творчості створив цей культ релігійно-обрядових та календарних свят.

Залучення студентської молоді до підготовки та проведення національних свят, застосування творів декоративно-прикладного мистецтва в повсякденному житті сприяє вихованню в студентів поваги до звичаїв, традицій та обрядів своїх предків. Наприклад, із приходом зимових свят студенти виготовляють різдвяні символи, павуки, оздоблюють їх, плетуть дідухів; на Великдень виготовляють рушнички для прикривання кошиків, оздоблюють атрибутами християнства, символами весни, виготовляють писанки, крашанки, дряпанки та ін.

У процесі творення виробів декоративно-прикладного мистецтва студенти вивчають зразки орнаментів, технік, особливості відображення дійсності через світогляд митця, виявляють зв'язки творів декоративно-прикладного мистецтва з символами та історією народу, досліджують спільні та відмінні риси в художньо-образній системі виробів різних регіонів України. Студенти навчаються сприймати ті відчуття, настрої, переживання та ідею, якими був перейнятий майстер, створюючи мистецькі вироби. Різноманітність робіт, тематик, сюжетів, сприяє успішному оволодінню студентами естетичним досвідом українського народу, а також творчому розумінню народного декоративно-прикладного мистецтва.

Використовуючи набуті знання на практичних заняттях, студенти закріплюють отриману інформацію про декоративно-прикладне мистецтво, набувають умінь і навичок щодо виготовлення мистецьких виробів за допомогою різних технік і технологій: обробки дерева, каменю, шкіри, вовни, виготовлення виробів з глини, лози, соломи, вишивки, ткацтва, писанкарства, бісероплетіння, розпису по склу.

Проведення практичних занять сприяє формуванню в студентів умінь самостійно створювати художні композиції, розкодувати символи орнаменту, композиції та кольористики даного виробу, виготовляти власні твори так, щоб оздоблені певною технікою вироби мали відповідні ознаки твору декоративно-ужиткового мистецтва, а не були звичайним прикрашанням одноманітних побутових речей.

Реалізація педагогічного потенціалу декоративно-прикладного мистецтва створює сприятливі умови для самовираження особистості студента в різних видах діяльності, надає можливість реалізувати індивідуальні

творчі потреби. Завдяки таким заняттям відбувається відновлення та збереження народних традицій.

Врахування методів та принципів у процесі етнокультурного спрямування навчання декоративно-прикладного мистецтва дозволить забезпечити процес регенерації національної свідомості у майбутніх учителів образотворчого мистецтва та їх естетичного ставлення до творів декоративно-прикладного мистецтва на основі розуміння його символічно-знакової мови та досвіду практичного творення художніх виробів.

Здійснений історіографічний і психолого-педагогічний аналіз даного дослідження не вичерпує всіх теоретичних і практичних аспектів удосконалення системи етнокультурного напрямку викладання декоративно-прикладного мистецтва, що формує національну свідомість майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Подальшого дослідження потребує розробка системи навчання видових категорій декоративно-прикладного мистецтва, у етнокультурному спрямуванні, виокремлюючи кожен з них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блонский П. П. Избранные педагогические произведения / П. П. Блонский. – М. : Просвещение, 1961. – 56 с.
2. Жулинський М. Г. Із забуття – в безсмертя. Сторінки призабутої спадщини / М. Г. Жулинський. – К. : Дніпро, 1990. – 447 с.
3. Каган М. С. О прикладном искусстве / М. С. Каган. – Л. : Художник РСФСР, 1961. – 160 с.
4. Кузик О. Є. Методичні поради по вивченню курсу «Народознавство» / О. Є. Кузик. – Львів, 1995. – 19 с.
5. Лещенко М. П. Зарубіжні технології підготовки вчителів до естетичного виховання / М. П. Лещенко. – 2-е вид. – К., 1996. – 195 с.
6. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.) : хрестоматія / [упоряд.: Л. Д. Березівська та ін.]. – К. : Наук. світ, 2003. – 418 с.
7. Масол Л. М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 1. – С. 2–5.
8. Національне виховання учнів засобами народознавства : [посібник для вчителів] / [під ред. Р. П. Скульського]. – Івано-Франківськ, 1995. – 178 с.
9. Хомич Л. О. Роль мистецтва у професійно-педагогічній підготовці вчителя / Л. О. Хомич // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 4. – С. 50–54.
10. Чарнолуська Є. Мистецтво в школі (німецькій) / Є. Чарнолуська // Світло. – 1912. – № 5. – С. 29–34.
11. Чепіга Я. Проект української школи / Я. Чепіга // Світло. – 1913. – № 2. – С. 31–41.